

Filip Radoniewicz¹

**Prawo do sądu w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka,
Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz w Konstytucji
Rzeczypospolitej Polskiej – zagadnienia wybrane (cz. 2)²**

Słowa kluczowe: prawo do sądu, prawo do rzetelnego procesu sądowego, Europejska Konwencja Praw Człowieka, Karta Praw Podstawowych, konstytucja, bezpośrednie stosowanie konstytucji

Keywords: right to court, right to a fair trial, European Convention on Human Rights, Charter of Fundamental Rights, constitution, direct application of constitution

Streszczenie

Celem opracowania jest przedstawienie wybranych zagadnień związanych z prawem do sądu, stanowiącym kluczowy element systemu ochrony praw człowieka, zapewniającym środki proceduralne mające za zadanie ochronę praworządności. Prawo do sądu jest obecnie powszechnie gwarantowane, zarówno w aktach prawa międzynarodowego, jak i konstytucjach państw demokratycznych. Autor artykułu porównuje regulacje tej kwestii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Karcie Praw Podstawowych i Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Ze względu na zakres omawianej tematyki, artykuł został podzielony na dwie części – pierwszą, zawierającą wprowadzenie do problematyki prawa do sądu i analizę tej kwestii na gruncie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz drugą, prezentującą re-

¹ Autor jest adiunktem w Instytucie Prawa i Administracji Obronnej Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie oraz radcą prawnym w OIRP w Lublinie. E-mail: f.radoniewicz@akademia.mil.pl.

² Część pierwsza niniejszego artykułu ukazała się w tegorocznym „Przeglądzie Prawa Konstytucyjnego” nr 2.

gulangę tego prawa w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Summary

The right to a fair trial in the European Convention on Human Rights, in the Fundamental Rights of the European Union and in the Constitution of the Republic of Poland – selected issues (part II)

The purpose of this paper is the presentation of some selected issues connected with the right to a fair trial (the right to court, the right to legal proceedings), which is a key element of human rights protection and serves to provide procedural means to safeguard the rule of law. The right to a fair trial is generally guaranteed in acts of international law and in democratic constitutions. The Author of this paper compares regulations of this issue in the European Convention on Human Rights, in the Charter of Fundamental Rights of the European Union and in the Constitution of the Republic of Poland.

Because of the extent of the presented subject, article was divided into two parts – the first one, which contains the introduction to the subject of the right to a fair trial and the analysis of this issue in the European Convention on Human Rights and the second part, which presents the regulation of the right to a fair trial in the Charter of Fundamental Rights of the European Union and in the Constitution of the Republic of Poland.

✱

I.

Prawo do sądu powszechnie uznawane jest za jedno z fundamentalnych praw człowieka. Jego istota wyraża się w zapewnieniu każdemu możliwości przedstawienia swojej sprawy przed właściwymi organami, które w państwie prawnym powinny zapewnić gwarancje podejmowania sprawiedliwych, obiektywnych i słusznych decyzji. Tym samym jednocześnie gwarantuje ono ochronę pozostałych praw człowieka.

Niniejszy artykuł stanowi drugą część publikacji, której celem jest przedstawienie unormowania prawa do sądu w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.

II.

W ramach Wspólnot Europejskich prace nad stworzeniem katalogu fundamentalnych praw trwały w zasadzie od połowy lat 70.³ Ich efektem jest Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, przyjęta w Nicei 7 grudnia 2001 r.⁴ (dalej jako KPP). Odesłanie do KPP, wprowadzone do art. 6 Traktatu o Unii Europejskiej⁵ postanowieniami Traktatu Lizbońskiego⁶ (wskazujące, że ma ona takie samo znaczenie jak Traktaty założycielskie⁷)⁸ spowodowało, że wraz z jego wejściem w życie KPP uzyskała charakter prawnie wiążący. Artykuł ten, w swoim obecnym brzmieniu (tj. nadanym Traktatem Lizbońskim) stanowi jednocześnie podstawę do przystąpienia Unii Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁹ (dalej jako EKPCz)¹⁰.

Interesującej nas kwestii poświęcono art. 47 i art. 48 KPP. Zgodnie z Wyjaśnieniami dotyczącymi KPP¹¹ (dalej jako Wyjaśnienia) powyższe przepisy odpowiadają: art. 47 KPP – art. 6 ust. 1 i art. 13 EKPCz, zaś art. 48 KPP – art. 6 ust. 2 i 3 EKPCz.

W świetle art. 47 ust. 1 KPP każdy, czyje prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii Europejskiej zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem, zgodnie z warunkami przewidzianymi

³ A. Wyrozumka, [w:] *Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, red. J. Barcz, Warszawa 2006, s. 417 i n.

⁴ Dz.Urz.UE 2007, C 303/1.

⁵ Traktat o Unii Europejskiej z 7 lutego 1992 r. (wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej oraz Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej – Dz.Urz.UE 2016, C 202/1).

⁶ Traktat zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie oraz niektóre związane z nimi akty prawne z 13 grudnia 2007 r. (Dz.Urz.UE 2007, C 306/1).

⁷ Traktat o Unii Europejskiej oraz Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z 25 marca 1957 r. (obecnie Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej).

⁸ A. Wyrozumka, *Znaczenie prawne zmiany statusu Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej w Traktacie Lizbońskim oraz Protokołu polsko-brytyjskiego*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 2, s. 26-27.

⁹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 2003, Nr 61, poz. 284 ze zm.).

¹⁰ A. Gajda, [w:] *Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej*, red. J. Barcz, Warszawa 2008, s. 264 i n.

¹¹ Dz.Urz.UE 2007, C 303/2.

w tym przepisie. W art. 47 ust. 2 KPP zagwarantowano prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony na mocy ustawy. Nadto przewidziano w nim prawo do uzyskania porady prawnej oraz skorzystania z pomocy obrońcy lub przedstawiciela. Natomiast stosownie do art. 47 ust. 3 KPP bezpłatnej pomocy prawnej udziela się osobom, które nie posiadają wystarczających środków w zakresie, w jakim jest ona konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

Podkreślenia wymaga, że w odróżnieniu od EKPCz, KPP nie ogranicza prawa do sądu do rozstrzygania określonych kategorii spraw (w EKPCz są to sprawy karne i cywilne; należy jednak pamiętać o szerokim, autonomicznym rozumieniu tych pojęć).

Prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem zapewniono „każdemu”, czyli podmiotom, którym prawo Unii Europejskiej gwarantuje prawa i wolności, a zatem nie tylko osobom fizycznym, ale i osobom prawnym czy jednostkom organizacyjnym nieposiadającym osobowości prawnej (które bez wątpienia mogą być podmiotami takich praw jak np. prawo własności czy swobody prowadzenia działalności gospodarczej)¹².

Omawiane prawo przysługuje nie tylko obywatelom Unii Europejskiej, ale także obywatelom państw trzecich, jeżeli są podmiotami praw i wolności gwarantowanych prawem unijnym, zarówno zawartych w Traktatach i Karcie (np. prawa osoby ubiegającej się o udzielenie azylu przewidziane w art. 1, art. 4 i art. 19 ust. 2 KPP), ale także aktami prawnymi Unii (np. art. 4 ust. 1 dyrektywy Rady 2003/86/WE z 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin¹³)¹⁴.

Sąd, o jakim mowa w art. 47 KPP, musi być sądem niezawisłym, bezstronnym oraz ustanowionym na mocy ustawy. Takimi sądami będą oczywiście unijne organy sądowe, tj. sądy UE w znaczeniu „organicznym”: Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (wcześniej: Europejski Trybunał Sprawiedliwości – ETS; dalej jako TSUE), Sąd Unii Europejskiej, Sąd do spraw Służby

¹² Zob. np. wyroki ETS: z 5 października 1994 r. w sprawie C-280/93 *Republika Federalna Niemiec p. Radzie Unii Europejskiej*, pkt 78 oraz z 10 lipca 2003 r. w sprawach C-20/00 i C-64/00 *Booker Aquacultur Ltd i Hydro Seafood GSP Ltd p. The Scottish Ministers*, pkt 68.

¹³ Dz.Urz. UE 2003 L 251/12.

¹⁴ A. Wróbel, [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2013, s. 1204-1205.

Publicznej oraz – przede wszystkim – sądy krajowe, w sytuacji, gdy stosują prawo unijne (sądy UE w znaczeniu funkcjonalnym).

Na temat niezawisłości i bezstronności Trybunał wypowiedział się wielokrotnie. Swoje orzecznictwo w tej kwestii podsumował w wyroku w sprawie *Graham J. Wilson przeciwko Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*, wskazując, że niezawisłość, stanowiąca integralny element sądenia, wymaga przede wszystkim, by organ orzekający był podmiotem trzecim w stosunku do organu, który wydał zaskarżoną decyzję. Podkreślił, że pojęcie to zawiera dwa elementy – zewnętrzny, zakładający ochronę organu przed naciskami zewnętrznymi, mogącymi zagrozić niezależności orzekania przez jego członków, chroniony przez zapewnienie sędziom gwarancji osobistych, takich jak na przykład nieusuwalność oraz wewnętrzny (oznaczający w istocie bezstronność¹⁵) – dotyczący jednakowego dystansu do stron sporu i ich interesów w odniesieniu do jego przedmiotu, czyli wymóg zachowania obiektywizmu oraz braku wszelkiego zainteresowania w konkretnym rozstrzygnięciu sporu. Gwarancjami niezawisłości i bezstronności są zasady dotyczące w szczególności składu organu, mianowania, okresu trwania kadencji oraz powodów wyłączenia i odwołania jego członków, pozwalających wykluczyć wszelką uzasadnioną wątpliwość co do niezależności tego organu od czynników zewnętrznych oraz neutralności w odniesieniu do pozostających w sporze interesów¹⁶.

Z powyższego wynika, że „bezstronność” i „niezawisłość” są podobnie rozumiane jak na gruncie EKPCz. Również pojęcie ustanowienia na mocy ustawy, należy rozumieć analogicznie – jako nie tylko samo ustanowienie sądu, ale jako stworzenie podstaw ustrojowych i organizacyjnych dla jego funkcjonowania i zapewnienie w ten sposób ustrojowej niezależności sądownictwa od władzy wykonawczej¹⁷.

W art. 47 ust. 2 KPP przewidziano prawo do jawnego rozpatrzenia sprawy przez sąd. Odmienne jednak niż w art. 6 EKPCz, nie wyszczególniono, kiedy możliwe jest jego ograniczenie.

¹⁵ N. Półtorak, A. Wróbel, [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii ...*, s. 1229.

¹⁶ Wyrok ETS z 19 września 2006 r. w sprawie C-506/04 *Graham J. Wilson p. Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*, pkt 49-53. Zob też np. wyroki ETS z 30 marca 1993 r. w sprawie C-24/92 *Pierre Corbiau przeciwko Administration des contributions*, pkt 15 oraz z 30 maja 2002 r. w sprawie C-516/99 *Walter Schmid*, pkt 36.

¹⁷ N. Półtorak, A. Wróbel, op.cit., s. 1230.

W zakresie prawa do sądu mieści się także prawo do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie. W wyroku z 17 grudnia 1998 r. w sprawie C-185/95 P, *Baustahlgewebe GmbH przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich*¹⁸, nawiązując do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej ETPCz), ETS stwierdził, że „rozsądny charakter terminu powinien być oceniany w świetle okoliczności danej sprawy, a w szczególności jej znaczenia dla zainteresowanej strony, jej złożoności oraz zachowania strony skarżącej i właściwych władz”¹⁹. Użycie sformułowania „w szczególności” oznacza, że katalog okoliczności mogących stanowić usprawiedliwienie długiego czasu postępowania jest otwarty.

W art. 47 ust. 3 KPP zagwarantowano pomoc prawną osobom, które nie posiadają środków umożliwiających uzyskanie im dostępu do wymiaru sprawiedliwości. W wyjaśnieniach do art. 47 KPP stwierdzono, że „zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka należy zapewnić pomoc prawną wówczas, gdy przy braku takiej pomocy niemożliwe jest zapewnienie skutecznego środka prawnego”.

W wyroku C-279/09 TSUE wskazał, powołując się na orzecznictwo ETPCz²⁰, że „pomoc prawna może dotyczyć tak reprezentacji przez adwokata, jak również zwolnienia z kosztów postępowania”²¹. W tym samym orzeczeniu TSUE podkreślił, że prawo pomocy przysługuje zarówno osobom fizycznym, jak i prawnym²².

W art. 48 ust. 2 KPP zagwarantowano prawo do obrony. W porównaniu z art. 6 ust. 3 EKPCz przepis ten jest stosunkowo lakoniczny. Oczywiście jest to w pełni świadomy zabieg – uzyskana w ten sposób jego otwartość daje bowiem więcej pola manewru w procesie wykładni, a zawarte w wyjaśnieniach odesłanie do art. 6 ust. 3 EKPCz powoduje, że przepis ten (oraz orzecznictwo ETPCz), tworzy swego rodzaju standard minimalny ochrony. Jednocześnie nie jest wykluczone wyjście poza ramy orzecznictwa strasburskiego (co po-

¹⁸ Ibidem, s. 1250.

¹⁹ Wyrok ETS z 25 stycznia 2007 r. w sprawach C-403/04 P i C-405/04 P, *Sumitomo Metal Industries Ltd i Nippon Steel Corp. p. Komisji Wspólnot Europejskich*, pkt 116.

²⁰ Wyrok ETPCz z 13 lipca 1995 r. w sprawie *Tolstoy-Miloslavsky p. Zjednoczonemu Królestwu*, pkt 59-67 oraz z 19 czerwca 2001 r. w sprawie *Kreuz p. Polsce*, pkt 54 i 55.

²¹ Wyrok TSUE z 22 grudnia 2010 r. w sprawie C-279/09, *DEB Deutsche Energiehandels und Beratungsgesellschaft mbH p. Republice Federalnej Niemiec*, pkt 48.

²² Ibidem, pkt 59.

twierdza treść art. 52 ust. 3 KPP²³). W związku z tym, jak wskazuje Monika Szwarc-Kuczer, możliwa jest interpretacja, zgodnie z którą art. 48 ust. 2 KPP znajduje zastosowanie do wszystkich postępowań sądowych, w których stronie zarzuca się naruszenie prawa UE. W orzecznictwie TSUE dotyczącym prawa do obrony przyjmuje się, że musi być ono zapewnione w każdym postępowaniu, które może nieść dla strony negatywne skutki²⁴, zwłaszcza w postaci nałożenia sankcji. Jest ono szczególnie istotne w unijnym prawie konkurencji²⁵.

III.

Idea prawa do sądu (dostępu do sądu) – jak podkreśla Zdzisław Czeszejko-Sochacki²⁶ – w polskim prawie konstytucyjnym pojawia się już w Konstytucji 3 maja, zakładającej zasadę trójpodziału władzy oraz przewidującej, że władza sądownicza „powinna być tak do miejsc przywiązana, żeby każdy człowiek bliską dla siebie znalazł sprawiedliwość”²⁷, natomiast „sądy pierwszej instancji będą zawsze gotowe i czuwające na oddanie sprawiedliwości tym, którzy jej potrzebują”²⁸. Zagwarantowane było również w konstytucjach międzywojennych²⁹.

²³ Przepis ten, dotyczący wykładni praw i wolności gwarantowanych w Karcie, przewiduje, że w zakresie, w jakim KPP zawiera prawa, które odpowiadają prawom zagwarantowanym w EKPCz, ich znaczenie i zakres są takie same jak praw przyznanych przez tę konwencję. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby prawo Unii przyznawało szerszą ochronę.

²⁴ Wyrok ETS z 14 lutego 1990 r. w sprawie C-301/87 *Francja p. Komisji* (pkt 29) oraz z 12 lutego 1994 r., w sprawach C-48/90 i C-66/90 *Holandia p. Komisji* (pkt 44).

²⁵ M. Szwarc-Kuczer, [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii ...*, s. 1266-1267.

²⁶ Z. Czeszejko-Sochacki, *Konstytucyjna zasada prawa do sądu*, „Państwo i Prawo” 1992, nr. 2, s. 14.

²⁷ Cyt. za *Konstytucja 3 maja 1791. Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji*, oprac. J. Kowecki, Warszawa 1991, s. 108.

²⁸ Ibidem, s. 109.

²⁹ Art. 98 ust. 1 ustawy z 21 marca 1921 r. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz.U. Nr 44, poz. 267) przewidywał, że „nikt nie może być pozbawiony sądu, któremu z prawa podlega. Sądy wyjątkowe są dopuszczalne tylko w wypadkach, oznaczonych ustawami, wydanymi przed popełnieniem czynu karygodnego. Ściganie obywatela i wymierzenie kary jest dopuszczalne tylko na zasadzie obowiązującej ustawy. Kary, połączone z udręczeniami fizycznymi, są niedozwolone i nikt takim karom podlegać nie może.” Natomiast zgodnie z ust. 2 „Żadna ustawa nie może zamykać obywatelowi drogi sądowej dla dochodzenia krzywdy

Zasady prawa do sądu nie zawarto w Konstytucji z 1952 r.³⁰ W jej rozdziale VII znalazły się jedynie postanowienia dotyczące struktury sądownictwa i prokuratury, co „stanowiło płaszczyznę poszukiwań i przyczynę wielu sporów co do materialnego rozumienia zadań tego segmentu władzy³¹”. Możliwości dla wykształcenia zasady prawa do sądu pojawiły się dopiero w związku z transformacją ustrojową w 1989 r.³² Została ona wyprowadzona w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (dalej TK) z wyrażonej w art. 1 Konstytucji z 1952 r. zasady demokratycznego państwa prawnego³³. W orzeczeniu z 7 stycznia 1992 r. w sprawie K 8/91 TK, uzasadniając prawo do sądu treścią art. 1 oraz art. 56 ust. 1 Konstytucji (przewidującym, że wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują: Sąd Najwyższy, sądy powszechne i sądy szczególne), sięgając nadto do art. 14 (zapewniającego prawo do sądu) i art. 26 (gwarantującego równość wobec prawa i równość ochrony prawnej) Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych³⁴, stwierdził m.in., że „jednym z fundamentalnych założeń demokratycznego państwa prawnego jest zasada dostępu obywateli do sądu w celu umożliwienia im obrony ich interesów przed niezawisłym organem kierującym się wyłącznie obowiązującym w państwie prawem³⁵”.

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.³⁶ zasada prawa do sądu wyrażona jest w art. 45 ust. 1 stanowiącym, że „każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”. Artykuł 42 ust. 2

i straty”. Postanowienia tego artykułu zostały recypowane w art. 68 ustawy Konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. Nr 30, poz. 227).

³⁰ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 22 lipca 1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232). Zob. szerzej np. S. Pilipiec, *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu*, „Annales UMCS. Sectio G” 2000, vol. XXXVII, s. 224-225.

³¹ Z. Czeszejko-Sochacki, *Konstytucyjna zasada...*, s. 18.

³² O toczących się wówczas dyskusjach na ten temat zob. szerzej – ibidem, s. 18-20.

³³ Artykuł 1 w brzmieniu nadanym ustawą z 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 75, poz. 44): „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”.

³⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, Nr 38, poz. 167).

³⁵ Orzeczenie TK z 7 stycznia 1992 r., K 8/91, OTK 1992, poz. 5. Zob. Z. Czeszejko-Sochacki, *Konstytucyjna zasada...*, s. 19-23.

³⁶ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

Konstytucji gwarantuje każdemu – przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne – prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania, w ramach którego przysługuje uprawnienie do wyboru obrońcy lub – na zasadach określonych w ustawie – możliwość skorzystania z pomocy obrońcy. Zgodnie zaś z treścią art. 77 ust. 2 Konstytucji, ustawa zasadnicza nie może zamykać nikomu drogi sądowego dochodzenia swoich praw i wolności.

Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie TK podkreślano, że art. 45 ust. 1 Konstytucji RP formułuje prawo do sądu w znaczeniu pozytywnym, zaś uzupełniający go art. 77 ust. 2 Konstytucji zawiera zakaz zamykania drogi sądowej dla dochodzenia naruszonych wolności i praw, wyznaczając w ten sposób zakres dopuszczalnych ograniczeń prawa do sądu. Oba te przepisy ustanawiają konstytucyjne gwarancje prawa do sądu, przy czym art. 77 ust. 2 Konstytucji należy rozumieć jako szczegółowe rozwinięcie art. 45 ust. 1 Konstytucji³⁷. Z art. 45 ust. 1 w zw. z art. 77 ust. 2 Konstytucji wynika domniemanie drogi sądowej oraz zakaz zawężającej wykładni przepisów gwarantujących jednostce prawo do sądu³⁸. Przepisy te uzupełniają art. 78 Konstytucji, wyrażający zasadę instancyjności postępowania sądowego i administracyjnego. Postanowienia art. 45 ust. 1 konkretyzują przepisy: art. 173, gwarantujący niezależność sądów i trybunałów; art. 176 ust. 1, wprowadzający wymóg co najmniej dwuinstancyjności postępowania; art. 176 ust. 2, przewidujący zasadę ustawowej regulacji ustroju sądów, ich właściwości (kompetencji) oraz postępowania przed nimi; art. 177, zastrzegający wyłączność sądów w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oraz art. 178 ust. 1, mówiący o niezawisłości sędziów i ich podleganiu wyłącznie Konstytucji i ustawom, co z kolei gwarantują postanowienia przepisów: art. 178 ust. 2, przewidującego zapew-

³⁷ Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, „Palestra” 1997, nr 11-12, s. 91; M. Florczak-Wątor, *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3, s. 49; P. Grzegorzczak, T. Weitz, *Komentarz do art. 45 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, Legalis/el.; wyroki TK: z 9 czerwca 1998 r., K 28/97, OTK 1998, Nr 4, poz. 50 oraz z 12 lipca 2012 r., SK 31/10, OTK-A 2012, Nr 7, poz. 91.

³⁸ R. Mikosz, M. Zirk-Sadowski, *Granice prawa do sądu administracyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2007, nr 3, s. 37; W. Sawczyn, [w:] *System Prawa Administracyjnego. Sądowa kontrola administracji publicznej*. T. 10, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2014, s. 77.

nienie sędziom warunków pracy i wynagrodzenia odpowiadającego godności urzędu oraz zakresowi ich obowiązków; art. 178 ust. 3, zakazującego sędziom przynależności do partii politycznych, związków zawodowych oraz prowadzenia działalności publicznej nie dającej się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów; art. 180 ust. 1, gwarantującego nieusuwalność sędziego; art. 180 ust. 2, przewidującego, że złożenie z urzędu, zawieszenie w urzędowaniu, przeniesienie wbrew woli może nastąpić jedynie na mocy orzeczenia sądowego i w wypadkach określonych w ustawie; art. 180 ust. 3 i 4, zastrzegającego wyłączność ustawy dla regulacji kwestii związanych ze stanem spoczynku; art. 180 ust. 5, gwarantującego, że w razie zmiany ustroju sądów lub zmiany granic okręgów sądowych możliwe jest przeniesienie sędziego do innego sądu lub w stan spoczynku jedynie z pozostawieniem mu pełnego uposażenia oraz art. 181, dotyczącego immunitetu sędziowskiego³⁹.

Podkreślenia wymaga, że użyte w art. 45 ust. 1 pojęcie „każdy” bezpośrednio odwołuje się do praw człowieka. Prawo do sądu przysługuje więc każdej osobie fizycznej (nie tylko obywatelowi). Jakiegokolwiek utrudnienia w jego realizacji stanowią przejaw naruszenia fundamentalnych zasad polskiej Konstytucji – zasady równości wobec prawa (art. 32 Konstytucji) oraz zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji)⁴⁰.

Zgodnie z orzecznictwem TK prawo do sądu przysługuje jednak nie tylko osobom fizycznym, ale również „innym podmiotom występującym w obrocie prawnym”⁴¹, czyli osobom prawnym oraz jednostkom organizacyjnym nieposiadającym osobowości prawnej (w tym podmiotom prawa publicznego, jeżeli nie wykonują władzy)⁴².

Pojęcie sprawy ma szerszy zakres niż w art. 6 ust. 1 EKPCz. Już na gruncie Konstytucji z 1952 r., w cytowanym orzeczeniu K 8/91, TK stwierdził m.in., że „prawo jednostki do rzetelnego i publicznego procesu, w którym są rozstrzygane jej prawa o charakterze administracyjnym, cywilnym, a także do po-

³⁹ H. Pietrkowski, *Prawo do sądu. Wybrane zagadnienia*, „Przeгляд Sądowy” 1999, nr 11–12, s. 4.

⁴⁰ Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu...*, s. 92; H. Pietrkowski, op.cit., s. 33–42.

⁴¹ Zob. np. orzeczenie z 25 lutego 1992 r., K 4/91, OTK 1992, poz. 2.

⁴² Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu...*, s. 92, D. Czerniak, *Prawo do sądu w sprawach karnych w Konstytucji RP*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3, s. 142–144; P. Grzegorzcyk, T. Weitz, op.cit.

stępowania, w którym przedstawione są przeciwko niej zarzuty karne wynika z zasady zawartej w art. 1 Konstytucji, że Polska jest państwem prawnym. Za taką wykładnią art. 1 Konstytucji przemawia także art. 56 ust. 1 Konstytucji³⁴³.

Przez „sąd” należy rozumieć organ władzy publicznej ściśle oddzielony – zgodnie z art. 10 i art. 173 Konstytucji – od pozostałych władz (wykonawczej i ustawodawczej). Nie jest wykluczone jednak poddanie się przez uczestników postępowania sądownictwu polubownemu. Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji sąd musi spełniać cztery wymogi – musi być właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły. Znaczenie tych pojęć jest zgodne z ich rozumieniem na gruncie EKPCz oraz KPP, nie ma więc potrzeby wyjaśniania (pamiętając jednak o sygnalizowanym braku rozróżnienia niezawisłości i niezależności w orzecznictwie ETPCz – zob. uwagi w części I niniejszego artykułu⁴⁴⁴).

Jak było sygnalizowane, zgodnie z art. 178 ust. 1 Konstytucji „sędziowie są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom”. Oznacza to, że sędzia ma obowiązek przestrzegania i stosowania Konstytucji i ustaw, a także umów międzynarodowych ratyfikowanych za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie oraz aktów, o których mowa w art. 91 ust. 3 Konstytucji (czyli w szczególności aktów prawa unijnego)⁴⁴⁵. Na tym tle rodzi się, budząca kontrowersje – zarówno w doktrynie jak i w orzecznictwie – kwestia bezpośredniego stosowania przez sądy przepisów Konstytucji. Spory dotyczą zasadniczo dwóch zagadnień – możliwości stanowienia przez normy konstytucyjne materialnej podstawy orzeczenia oraz uprawnienia sądu – w przypadku stwierdzenia konfliktu normy ustawowej z konstytucyjną – odmowy zastosowania normy ustawowej i wydania orzeczenia z jej pominięciem⁴⁴⁶.

Odnosząc się do pierwszej ze wskazanych wyżej kwestii, stwierdzić należy, że sytuacja taka może wystąpić w dwóch wariantach. W pierwszym dochodzi do oparcia orzeczenia wyłącznie na normach Konstytucji. Jak wska-

⁴³ D. Czerniak, op.cit., s. 132–142; Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu...*, s. 94–95, P. Grzegorzczak, T. Weitz, op.cit, Legalis/el.

⁴⁴ F. Radoniewicz, *Prawo do sądu – zagadnienia wybrane (cz. 1)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 2.

⁴⁵ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 353.

⁴⁶ P. Tuleja, *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003, s. 303.

zuje Piotr Tuleja nie zdarza się to często, gdyż zakres spraw normowanych jedynie przepisami Konstytucji jest wąski, a ponadto niewiele jest przepisów, stanowiących podstawę do dekodowania tzw. norm samowystępujących, tj. norm na tyle jasno i precyzyjnie sformułowanych, że do ich zastosowania nie jest konieczne sięganie do innych przepisów⁴⁷. Jak wskazuje jednak Janusz Trzciniński, na gruncie orzecznictwa sądów administracyjnych w okresie ostatnich lat przypadków takich było stosunkowo wiele, a ich przedmiotem były przede wszystkim przepisy rozdziału I i II Konstytucji (tj. dotyczące zasad ustrojowych oraz wolności i praw jednostki)⁴⁸. W związku z powyższym, nie ulega wątpliwości, że również prawo do sądu może być samodzielną podstawą prawną rozstrzygnięcia⁴⁹.

Drugi wariant, polegający na współstosowaniu przepisów Konstytucji i innych aktów normatywnych (przede wszystkim ustaw) zdarza się częściej i zwykle przybiera postać „prokonstytucyjnej wykładni” przepisu ustawy będącego podstawą orzekania, czyli jego interpretacji dokonanej z pomocą odpowiedniego postanowienia Konstytucji⁵⁰.

Odnosząc się natomiast do możliwości wydania przez sędziego orzeczenia z pominięciem niekonstytucyjnych przepisów ustawy, należy wskazać, że uprawnienie takie wynika z zasady nadrzędności Konstytucji oraz z zasady bezpośredniego stosowania jej przepisów, czyli z art. 8 ust. 1 i 2 Konstytucji. Jak podkreśla Piotr Tuleja: „sędzia nie może wydać orzeczenia niezgodnego z Konstytucją, a takim orzeczeniem z pewnością byłoby orzeczenie oparte na niekonstytucyjnych przepisach ustawy. Równocześnie sędzia może, a nawet powinien orzekać bezpośrednio na podstawie przepisów Konstytucji. Z zestawienia tych dwóch dyrektyw wynika, że w razie stwierdzenia niekonstytucyjności przepisów ustawy powinien on pominąć je przy wydawaniu orzeczenia i rozstrzygnąć na podstawie przepisów samej Konstytucji lub

⁴⁷ P. Tuleja, op.cit., s. 303–304. Por. A. Chmielarz-Grochal, *Bezpośrednie stosowanie art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3, s. 71.

⁴⁸ J. Trzciniński, *Bezpośrednie stosowanie zasad naczelných konstytucji przez sądy administracyjne*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2011, nr 3, s. 31.

⁴⁹ H. Pietrkowski, op.cit., s. 6. Zob. szerzej A. Chmielarz-Grochal op. cit, 67 i n.; M. Florczak-Wątor, op.cit., s. 60 i n.

⁵⁰ J. Trzciniński, op.cit., s. 35; P. Tuleja, op.cit., s. 304–307.

przepisów Konstytucji i innych aktów normatywnych z nią zgodnych⁵¹”. Stanowisko to znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego⁵².

Podleganie sędziów ustawom wiąże się również oczywiście z obowiązkiem badania w trakcie rozstrzygnięcia konkretnej sprawy zgodności z ustawą (oraz z umowami ratyfikowanymi za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie) aktów niższego rzędu.

Konstytucja gwarantuje prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Przez sprawiedliwe należy rozumieć – analogicznie jak w omówionych wcześniej regulacjach – takie postępowanie, w którym stronom zapewniona została równość broni. Jak wskazuje TK w wyroku w sprawie SK 32/01⁵³ jest to postępowanie, w którym uczestnicy mają realną możliwość przedstawienia swoich racji, które sąd ma obowiązek rozważyć. Natomiast podstawą sądowego rozstrzygnięcia mogą być tylko takie okoliczności i dowody, do których uczestnicy postępowania mieli możliwość się ustosunkować. W innym orzeczeniu TK podkreślił, że strony powinny mieć zapewnione „uprawnienia procesowe stosowne do przedmiotu prowadzonego postępowania. W każdym wypadku ustawodawca powinien zapewnić jednostce prawo do wysłuchania⁵⁴”.

Jawność postępowania zapewnia kontrolę społeczną działań organów wymiaru sprawiedliwości. Stosownie do art. 45 ust. 2 Konstytucji jej wyłączenie może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Jednak wyrok zawsze ogłaszany jest publicznie.

W artykule 45 ust. 1 Konstytucji przewidziano, że rozpatrzenie sprawy powinno nastąpić bez zbędnej zwłoki. W przypadku jej wystąpienia, ocena, czy jest ona uzasadniona, przeprowadzana być powinna według analogicznych zasad, jakie wypracowano w orzecznictwie organów międzynarodowych. A zatem – musi być dokonywana na gruncie konkretnej sprawy, z uwzględnieniem jej charakteru (sprawa karna, cywilna, administracyjna), właściwych

⁵¹ P. Tuleja, op.cit., s. 310.

⁵² D. Dudek, *Funkcjonowanie systemu źródeł prawa w orzecznictwie sądowym*, [w:] *System źródeł prawa w Konstytucji RP*, red. M. Granat, Lublin 2000, s. 85–86.

⁵³ Wyrok TK z 13 maja 2002 r., SK 32/01, OTK-A 2002, Nr 3, poz. 31.

⁵⁴ Wyrok TK z 11 czerwca 2002 r., SK 5/01, OTK-A 2002, Nr 4, poz. 41; wyrok TK z 16 listopada 2011 r., SK 45/09, OTK-A 2011, Nr 9, poz. 97.

przepisów postępowania, złożoności i innych okoliczności (np. zachowania stron i organów państwa, wagi sprawy dla strony)⁵⁵.

IV.

Przeprowadzona analiza Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Konstytucji, pozwala na wysnuć szereg wniosków, a mianowicie:

Prawo do sądu jest jednym z fundamentalnych praw człowieka, gwarantującym jednocześnie ochronę pozostałych z nich. W systemach prawnych współczesnych państw stanowi zasadę konstytucyjną lub wyprowadzaną w drodze interpretacji z postanowień ustawy zasadniczej⁵⁶.

Jego gwarancjami wszędzie obejmuje się sprawy karne, natomiast co do pozostałych – zazwyczaj zakres określony jest różnie i nieprecyzyjnie⁵⁷ (uszczerbowaniom jest przez orzecznictwo).

Prawo to przysługuje każdemu – bez względu na obywatelstwo (lub jego brak); zarówno osobom fizycznym, jak i prawnym (szeroko rozumianym).

Na gruncie omawianych regulacji wymagane jest, by sąd był niezależny, niezawisły, bezstronny i ustanowiony ustawą.

W polskim prawie konstytucyjnym prawo do sądu obecne jest już w Konstytucji 3 maja. Nie było ono przewidziane w Konstytucji PRL z 1952 r. Zostało jednak wyinterpretowane przez Trybunał Konstytucyjny z dodanego do niej nowelizacją z 29 grudnia 1989 r. przepisu art. 1, stanowiącego, że Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym.

Formuła prawa do sądu zawarta w Konstytucji z 1997 r. w pełni odpowiada zasadom demokratycznego państwa prawnego oraz międzynarodowym standardom⁵⁸, a nawet ma nieco szerszy zakres – nie ogranicza się bowiem do spraw karnych i cywilnych.

Prawo do sądu może stanowić samodzielną podstawę prawną roszczenia jednostki.

⁵⁵ Por. Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu...*, s. 103.

⁵⁶ H. Pietrzkowski, *op.cit.*, s. 17.

⁵⁷ L. Garlicki, *Prawo do sądu*, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Warszawa 1991, s. 539.

⁵⁸ H. Pietrzkowski, *op.cit.*, s. 17; Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu...*, s. 104.

Literatura

- Czerniak D., *Prawo do sądu w sprawach karnych w Konstytucji RP*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3.
- Czeszejko-Sochacki Z., *Konstytucyjna zasada prawa do sądu*, „Państwo i Prawo” 1992, nr. 2.
- Czeszejko-Sochacki Z., *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, „Palestra” 1997, nr 11–12.
- Dudek D., *Funkcjonowanie systemu źródeł prawa w orzecznictwie sądowym*, [w:] *System źródeł prawa w Konstytucji RP*, red. M. Granat, Lublin 2000.
- Florczak-Wątor M., *Prawo do sądu jako prawo jednostki i jako gwarancja horyzontalnego działania praw i wolności*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3.
- Gajda A. [w:] *Ochrona praw podstawowych w Unii Europejskiej*, red. J. Barcz, Warszawa 2008.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012.
- Garlicki L., *Prawo do sądu*, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Warszawa 1991.
- Grzegorzczak P., Weitz T., *Komentarz do art. 45 Konstytucji*, [w:] *Konstytucja RP. T. I. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Konstytucja 3 maja 1791. Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji*, oprac. J. Koweczki, Warszawa 1991.
- Mikosz R., Zirk-Sadowski M., *Granice prawa do sądu administracyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2007, nr 3.
- Pietrzkowski H., *Prawo do sądu. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 11–12.
- Pilipiec S., *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu*, „Annales UMCS. Sectio G” 2000, vol. XXXVII.
- Półtorak N., Wróbel A. [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2013.
- Radoniewicz F., *Prawo do sądu – zagadnienia wybrane (cz. 1)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 2.
- Sawczyn W., [w:] *System Prawa Administracyjnego. Sądowa kontrola administracji publicznej*, t. 10, red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2014.
- Szwarc-Kuczer M. [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2013.
- Trzeciński J., *Bezpośrednie stosowanie zasad naczelnych konstytucji przez sądy administracyjne*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2011, Nr 3.
- Tuleja P., *Stosowanie Konstytucji RP w świetle zasady jej nadrzędności (wybrane problemy)*, Kraków 2003.
- Wróbel A. [w:] *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz*, red. A. Wróbel, Warszawa 2013.

- Wyrozumska A. [w:] *Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, red. J. Barcz, Warszawa 2006.
- Wyrozumska A., *Znaczenie prawne zmiany statusu Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej w Traktacie Lizbońskim oraz Protokołu polsko-brytyjskiego*, „Przeгляд Sejmowy” 2008, nr 2.
- Wyrzykowski M., *Zasada demokratycznego państwa prawnego*, [w:] *Zasady podstawowe polskiej konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998.